

МАРЛА-АНГЛИЧАНЛА МУТЕР

Тиде проект **Австрий шанче фондын (FWF)¹ окса польшыж ден (грант P22786-G20) Вена университетын² финно-угор пöлкаштыже³ ышталтын.**

Редактор-влак: Тимоти Ризе, Джереми Брэдли, Элина Гусева
Автор-влак: Джереми Брэдли, Элина Гусева, Тимоти Ризе
План, интерфейс, технике паша: Джереми Брэдли

Мемнан дене кылдалтнеда гын, вашла кыл функций дене пайдаланыза.

Тиде мутер олык марий литератур йылмым авалта. Кокымшо литератур йылме, курык марий дене, паша ышталтеш⁴.

Кунам ме шкенам мутернам чумыренна, ме шотыш налынна: литератур йылмыште кучылталтше шомак-влак идеологий да субъективный амаллан көра пурталтын огытыл, мутлан, руш кўсынлымаш але диалект гыч улмыштлан. Тидыже мутерыште вашлиялтше шомак-влакым пўтынек кучылталт кертмышт дене кылдалтын, кеч ятыр шомакше южо кызытсе йылмызе-влак дене вес семын аклалтеш. Кутырымо ден литератур йылмылаште кучылталтше шомак-влак коклаште кылым ончыктена да стилистике могырым сайрак манын палемдена.

Ты мутерыште шомак-влакым кычалаш да ончен лекташ, мөнгешла мутер семынат кучылташ, тыгакак англичанла-марла могырымат пайдаланаш лиеш. Мутерыште кириллице дене возымо кызытсе орфографий кучылталтеш, тыгакак шомак-влакын транскрипций (UPA але IPA) вариантыштымат ончаш лиеш. Посна функций-влакым умылтарымаш ўлнö пуалтеш.

---

¹ <http://www.fwf.ac.at/>

² <http://www.univie.ac.at/>

³ <http://finno-ugristik.univie.ac.at/>

⁴ Kone Foundation финансироватла - <http://www.koneensatio.fi/en/>

Интерфейс дене пайдаланымаш

Мом пален налнет, интерфейснан элементше ўбаке темдалза:

[_____] [Кычалаш]	☒ марий → англичан	☐ марий ← англичан	☐ марий ↔ англичан
Кычалаш:	☒ пўтынъ шомак-влакым	☐ чыла келыштаралтмашым	☐ чумыр статьям
Пералтыш, пушкыдылык:	☒ ешартыш пале-влак (•, “)	☐ кўжгө / курсив	☐ ончыкташ огыл
Орфографий:	☒ кириллице	☐ УФА (УРА)	☐ МФА (IPA)
Радам:	☒ алфавит почеш	☐ мөнгешла	
абвгдеёжзийклмнопрстуўфхцчщъыьэюя			

Кычалаш

Тиде мутерышт мари криллици алфавит⁵ кучылталтеш, те кычалшаш шوماкдам криллици ала латиници дене возен кертыда.

Латинла йодмашым возымаш

Латиници дене возымыда автоматически кириллице дене возалтеш. Программе йöнан транскрипций схемым пуа, мари алфавитысе ик буквалан ик ала икмыняр пале-влак келыштаралтыт.

Кириллице	Келыштаралтше пале-влак
а	a
б	b
в	v, w, β
г	g, γ, γ
д	d, δ, δ̄
е	e, “e, je
ё	e:
ж	ž
з	z
и	i, “i
й	j
к	k
л	l, l”, л
м	m
н	n, n”, л
нг	ng, n:, η
о	o
ö	o:, ö, ø
п	p
р	r
с	s
т	t
у	u
ү	u:, ü
ф	f
х	x, h, χ
ц	c, ts
ч	ch, č, č”, c:, tɕ
ш	sh, š, s:, ʃ
щ	sh”sh”, š”š”, s:”s:”, ʃ:
ъ	*
ы	y, ê, ə, ɣ, õ
ь	“, j
э	e
ю	ju, “u
я	ja, “a

Икмыняр буква сочетаний диграф семын ынже лудалт манын шонеда гын, ойырышо тоям“|” ала точкым “.” шындыза.

⁵ Рашрак мемнан учебникнан ончылмутыштыжо умылтаралтеш “Онай мари йылме: A Comprehensive Introduction to the Mari Language” - see <http://www.mari-language.com/book/chapters/00B.pdf>.

Правил		Мутлан	
s h, s.h	сх	s heme	схеме
sh	ш	sheme	шеме
l j, l.j	лй	pel jüd	пелйүд
lj	ль	vüljö	вүльö
n g, n.g	нг	an glichen	англичан
ng	н	tengge	тенге
l e, l.e	лэ	kol engyr	колэнгыр
le	ле	nele	неле

Транскрипций нерген рашрак транскрипций инструмент⁶ документацийыште пуалтеш.

Кириллице дене возымо йодмаш

Те марий *ö, ü, и н* буква-влакдыме кириллице полдышо на радамым кучылтыда гын, те нуным тыге ончыктен кертыда:

1) кок точкым “:” але апострофым “'” вашталдыме буква почеш шынден: о: → ö, у: → ü, н: ог н” → н.

2) шомак тўналтыш огыл позицийыште кугу буква кучылтмаш: тУр → тўр, тУН → тўн, да т.м.

Те марий буквам шке полдышо на радамышкыда ешарынеда гын, те мемнан веб-сайт⁷ гыч полдышо на радамнам возен налын кертыда.

Групповой символ-влак

Мемнан интерфейсна кок подстановочный палым умыла: _ (ик пале гына) да % (кеч-могай характеран комбинацийым). К_ло кычалмаш кило “килограмм” да коло «двадцать» манмым ончыкта. %лык кычалмаш чыла –лык пытыше шома-влакым ончыкта.

Тоштемше возымаш

Ты мутер у орфографий мутерым кучылтеш гынат, тошто правил дене возымо шомакымат умыла. Мутлан, пайдаланыше тошто орфографий почеш возымо «шымлу» шомакым кычалеш, кычалме годым мутерыште «шымле» ончыкталтеш, кудыжо у орфограийыште кучылталтеш.

Марий ← англичан

Ты мутер марий-англичан мутер семын ышталтын, но мўнгешлат, англичан-марий семынат, кучылталт кертеш. Иктаж-кө тиде опцийым ойырен налеш гын, программе чыла словарный шомакым пўртылта, куштыжо марий шомак посна англичан шомак дене кусаралтеш. Шотыш налза: ты функций посна англичан шомак дене алфавит радам дене кусарыме чыла марий лексемым пўртылта. Садлан лектышыжат оптимальный огыл, и нимо шотыштат оптимальне

⁶ <http://transcribe.mari-language.com>

⁷ <http://transcribe.mari-language.com>

организованный огыл. Мутлан, пайдаланыше «жап» шомакым кычалыда, мутер тыланда пуа “время” (литератур йылмыште кучылталтдыме кутырымо шомак) и “гана”, вара гына “жап” шомакым пуа, кудыжым, очыни, пайдаланыше кычалеш.

Марий ⇆ англичан

Тиде опцийым ойырен налыда гын, программе тунамак кок могырымат кычалаш тўналеш. Мутлан, те “tar” шомакым кычалыда гын, программе вес вереат кычалеш, словарный шомак-влак “tar”, ден тар [tar] “millet” коклаштат.

Пўтынъ шомак-влакым / чыла кельштаралтмашым

Посна ойыртемым ончыктыдмо годым, мутер пўтынъ шомакым веле кычалаш тўналеш, тичмаш огыл келшен толмашым огеш. Пайдаланыше тудым иктаж-кузе ойыртемалтшым ышта гын, программе тичмаш огыл кельштаралтмашым кычалаш тўналеш. Ты опций ойыралтын гын, “усарым” шомакын ужашыжлан “кусарыман”, “кусарымаш”, “кусарыме” да “тусарымаш” шомак-влакым муэш.

Чумыр статьям

Ты ячейке ойыралтын гын, чыла словарный статья-влак коклаште шомак кычалалтеш. Пайдаланыше ты ячейкым ойырен налын да “туныктышо” шомакым кычалеш гын, программе ты шомак дене чыла примерым муэш (именительный падежыште), мутлан “ялысе”, кудыжо ялысе ту•ныктышо примерыште вашлиялтеш. Келшыше словарный статья все тўс дене тыге палемдалтеш:

1. village	
♦ я•лысе администра•ций	{noun} village administration
♦ я•лысе и•лыше	{noun} villager
♦ я•лысе клуб	{noun} village club
♦ я•лысе пöрт	{noun} village house
♦ я•лысе ту•ныктышо	{noun} village teacher
♦ я•лысе уре•м	{noun} village street

Точко запятой “;” полшымо дене пайдаланыше-влак муаш шонымыштым посна палемден коден кертыт: икмыняр шомак але шомакын посна ужашыже гына. Мутлан, “йöратем; мый” (“Love 1SG”; “I”), чыла вашлиялтше примерым муэш, лачак нине кок шомакым кучылтын гына, ойлончышто радамым шотыш налде, кудыжо марий йылмыште тичмаш фиксированный огыл—тудо тыгай пример-влакымат муын кертеш “[...] мый йöратем [...]”, да тыгакак “[...] йöратем мый [...]”.

Пералтыш, пушкыдылык

Марий орфорграфийлан энерташ лиеш гын, тудын кок палыже жапын-жапын каласаш лийдыме лийын кертеш⁸:

- Пералтыш: шерге [še•rge] “expensive”, шерге [šerge•] “comb”.
- Пушкыдылык: неле [ne•le] “difficult”, неле [ne•l”e] “(s)he swallowed”

Орфографий могырым палемдалтдыме пералтыш да пушкыдылык фонологически да морфологически келыштаралтыт, садлан ты ойыртемем палымаш пеш кўлешан улеш. Ты амалланак көра пералтыш ден пушкыдылык мемнан мутерыштына палемдалт кодыт. Пайдаланыше-влак нине ойыртем-влак палемдымашым ойырен налын керттыт, кудыышт орфорграфий мутерын ужашыжлан огыт шотлалт, но палемдалтыныт. Кўшнő ончыктымo ныл пример ты режимыште ончыкталтын:

	дополнит. хар. (•, “)	жирный / курсив	не показывать
шерге [še•rge]	ше•рге	шерге	шерге
шерге [šerge•]	шерге•	шерге	шерге
[ne•le]	не•ле	неле	неле
[ne•l”e]	не•л”е	неле	неле

Шотыш налза: пушкыдылык руш кўсынлымő шомак-влакыште ок палемдалт, молан манаш гын, тидыже руш шомак-влакыште правил-влаклан көра келыштаралтеш⁹. Руш кўсынлымő шомак-влак мемнан мутерыштына палемдалт кодыт.

Орфографий

Пайдаланышылан кўлеш гын, словарный шомак-влак транскрипций денат пуалт керттыт. Финно-угор йылмышанчыште финно-угор транскрипций/урал фонетике транскрипций алфавит (UPA), ден тўнямбал фонетике алфавит (IPA) дене пайдаланаш лиеш. Шотыш налза: тиде автоматический трнаскрипций, садлан йонылыш-влакат лийын керттыт. Руш кўсынлымő шомак-влак подоптимальне ончыкталт керттыт, молан манаш гын, кучылталтше транскрипций системе марий орфоргафий почеш пашам ышта.

Радам

Мемнан мутерна мўнгешла мутер семьинат кучылталт кертеш, кўлешлык уло гын, алфавит радам почеш пуымо шомак-влак дене пытартыш, пытартыш деч ончычсо, т.м. буква гыч шомак марте.

⁸ Рашрак учебникнан ончылмутыштыжо “Онай марий йылме: A Comprehensive Introduction to the Mari Language” - see <http://www.mari-language.com/book/chapters/00B.pdf>.

⁹ Тыгакак кўшнő палемдыме учебникнан ончылмутыштыжо рашрак умылтаралтеш.

Ончымаш

Мемнан муернам тыгакак ончаш лиеш. Алфавитысе буква ўмбақ темдалза, тыге те ты буква дене тўналше (мўнгешла радам дене пайдаланеда гын, мучашысе) чыла шомакым ужын кертыда.

Морфологий лончылымаш

Нимогай посна словарный шомак уке гын, тыланда морфологий лончылымаш пуалтеш. Тудо кычалмыда шомакда, очыни, мемнан базыштына мут тўнысў мучаш манын палемда. Морфологий анализатор нерген рашрак келшыше лышташыште пуалтын¹⁰.

---

¹⁰ <http://analyzer.mari-language.com>

Словарный шомакын структырыжо

тўн шомак [номер]

{ойлымаш ужаш} {галемдымаш}

---

1. вид значений {шанче} определений

◇ ойлончр пример {ойлончо} кусарымаш

◆ фразе {муткылдыш} кусарымаш

◆ подстатья {лўм мут} кусарымаш

[...]

---

2. {галемдымаш} вид значений

[...]

--"СТИЛЬ"--> кыл

~ Определений семын кучылтмаш ~

◆ определенийым кучылтшо подстатья {лўм мут} кусарымаш

[...]

~ КОПУЛЯТИВНЫЙ СОСТАВНОЙ ГЛАГОЛ ~

/ составной конструкции {икымше спряжениян глагол} (направлений); вес значений

◇ пример {ойлончо} кусарымаш

[...]

~ ВИДЫМ ОНЧЫКТЫШО СОСТАВНОЙ ГЛАГОЛ ~

// составной конструкций {кокимшо спряжениян глагол} (вид); вес значений

◇ пример {ойлончо} кусарымаш

[...]

--"Ик мутвожан"--> Кыл

[Кычалаш forvo.com for pronunciation]

Тўн шомак

Лўм мутын словарный формыжо именительный падеж, шкет чотышто пуалтеш, глаголын – тўналтыш формышто. Марий глаголын кок спряжений тўшкаже уло, кок тўрлө ойыртемалтше парадигмыже уло, но инфинитивыште огыл, спряжений ойыртом глаголын формыжлан пуалтын: инфинитив пелен (-ам) ~ (-ям) але (-ем) ~ (-эм) пуалтеш, нуно глаголын икымше лица суффиксышлан шотлалтыт – глагол формо, куштыжо спряжений ойыртом вигак коеш. Тыге тунема•ш (-ам), “to learn” и кошта•ш (-ам), “to go; to attend” икымше спряжениян глаголлан шотлалтыт да туныкта•ш (-ем), “to teach” и ила•ш (-ем), “to live” кокымшо спряжениян глагол улыт.

Мутерыште шомак-влак транскрипцийыште пуалтыт гын, икмыше лица, шкет чот пале-влак глагол ойыртемым кучылташ пуалтыт. Тидыже кызытсе литератур йылмын ойыртемым ончыкташлан ышталтын (куштыжо инфинитив глаголын ойыртемым ончыкташ кучылталтеш), тыгакак тиде чумыр финн-угор йылмышанчыште кучылталтеш (кушто глагол формо традиционно аннотаций формо семын кучылталтеш).

Южгунам тўн шомак пелен скобкышто мут мучаш пуалтеш, мутлан, туше•ч (ын) “отсюда”. Тиде ешартыш мучашым ончыкта: туше•ч ~ туче•чын (?????).

Чот

Омоним-влак квадратный скобкышто чот дене ончыкталтыт: шү•дыр [1] “star”, шү•дыр [2] “axle”.

Шомакын классше-влак

Мутер шомак-влакын классыштым {фигурный скобкышто} палемден кода. Тўн шомакын да словарный статья-влакын классышт нерген информаций пуалтеш. Ик шомак, подстатья-влак икмыняр класс гыч шоген кертыт. Мутерыште шомакын тыгай классше-влак улыт:

вер лўм	муткылдыш
глагол формо	наречий
икымше спряжениян глагол	ойлончо
икымше спряжениян глагол – икымше спряжениян глагол	олмештыш мут
икымше спряжениян глагол – кокымшо спряжениян глагол	описательный
икымше спряжениян глагол – шөрен каласыме формо	пале мут
кокымшо спряжениян глагол	почеш мут
кокымшо спряжениян глагол – икымше спряжениян глагол	ушем мут
кокымшо спряжениян глагол – кокымшо спряжениян глагол	частице
кокымшо спряжениян глагол – шөрен каласыме формо	чот мут
лўм мут	шкелўм
междометий	

Посна класс-влак нерген палемдымаш-влак:

- глагол формо: инфинитив огыл, но глагол формо, кудыжо моло гай огеш лий, вес семын манаш гын, правиллан ок келыштаралт, мутлан: ом “I do not” (шөрен каласыше глагол

шкет чот икымше лица изъявительный наклонений кызытсе-шушаш жап формышто, шӧрымашын инфинитив формыжо уке).

- икымше спряжениян глагол: икымше спряжениян глагол¹¹.
- икымше спряжениян глагол – икымше спряжениян глагол: мужыран глагол, коктынат икымше спряжениян глагол тӱшкаш пурат, мутлан: йӱа•ш-кочка•ш (-ам)-(-ам) “to eat and drink”. Иктаж-кӧ нуным лица дене вашталтынеже гын, кок глаголжат лица формым налеш: йӱа•м-кочка•м “I eat and drink”.
- икымше спряжениян глагол – кокымшо спряжениян глагол: мужыран глагол-влак, мужыр гыч иктыже икымше спряжениян глагол улеш, а кокымшыжо – кокымшо спряжениян.
- икымше спряжениян глагол – шӧрен каласыме формо: икымше спряжениян глагол шӧрен каласыме формышто кучылталтеш. Мутлан: икта•ж-мо ваштаре•ш лия•ш о•гыл “to have no objections to something”. Инфинитив-влак “огыл” частице полшымо дене шӧралт каласалтыт. Иктаж-кӧ тыгай глагол-влакым лица дене вашталта гын, тидым шарныман.
- кокымшо спряжениян глагол: кокымшо спряжениян глагол.
- кокымшо спряжениян глагол – икымше спряжениян глагол: мужыран глагол, мужыр гыч иктыже икымше спряжениян глагол лиеш, а кокымшыжо кокымшо спряжениян глагол тӱшкаш пура.
- кокымшо спряжениян глагол – кокымшо спряжениян глагол: мужыран глагол, коктынат кокымшо спряжениян глагол тӱшкаш пурат.
- кокымшо спряжениян глагол – шӧрен каласыме формо: кокымшо спряжениян глаголын шӧрен каласыме формыжо.

---

¹¹ Марий йылмыште спряжений тӱшка мемнан учебникнан “Оңай марий йылме: A Comprehensive Introduction to the Mari Language” кокымшо ужашыштыже умылтаралтеш - see www.mari-language.com/book/chapters/02.pdf.

Замечаний-влак

Шомак нерген южо информаций онган скобкышто {онган скобкышто, сур тўсан курсив дене} пуалтеш. Тыгай информаций лексемын тўн классификацийжым, вид значенийжым, але подстатья-влакым палемда. Тыгай палемдымаш тўн шомаклаште пуалтеш, тудын пелен шомакын классше палемдалтеш, кудыжо чумыр словарный статьялан пуалтеш. Тыгай палемдымаш посна вид значенийым, але подстатьям кусарыме годым йодышышто посна элемент-влаклан гына кучылталтеш. Мутерште тыгай палемдымаш-влак кучылталтыт:

Несовершенный	куэм паша	составной глаголышто
ик гана ышталтше	кўэмкылдыш	спорт
совершенный	литератур	сымыктыш
икмыняр гана ышталтше	личный огыл	тан. кўчык формо
анатомий	математике	технике
биологий	медицине	тўс
ботанике	мифологий	тыгак вончештарыме
винительный падеж	модыш	ужаш
военный	музык	ўжмө
вончештарыме	национальность	физике
вончештарыме	шөрымө	философий
географий	переходный огыл	химий
зоологий	повелительный	шанче
йоча йылме	политике	шуко чотышто
историй	понго	шуко чотышто ок кучылталт
йылме	предикативный	экономике
кайык	религий	этнографий
кол	руш кўсынлымө шомак	юридический
компьютер		

Посна палемдымаш нерген:

- составной глаголышто: икмыняр марий глагол-влакым составной глаголышто модификатор семын кучылташ лиеш (ўлнө ончыза). Ты функцийште кучылталтмыш годым глаголын могай значений дене кучылталтмыше мутерыште палемдалт кодаш.
- тан. кўчык формо: Тиде шомакын кўчык формыж дене келшен толмыжым ончыкта, мутлан: тыше•чын ~ тыче•ш “from here”.
- предикативный: Пале мут ден чот мут тыге палемдыме улыт гын, предикативный ужашыште кучылталтыт (Пөрт йошкарге), но лўм мут ончылно кучылталтше определений семын огыл (“йошкар пөрт”).
- руш кўсынлымө шомак: Тыге палемдыме шомак-влак руш кутырымашлан келшен толыт (пушкыдылык, гласный-влак анысыреммаш). Икмыняр адаптироватлалтмаш марий йылмыштат лийын кертын, мутлан: вашталтше пералтыш (мар. книга• ← рус. кни•га “книга”), вашталтше мутмучашысе гласный (мар. сфер ← рус. сфера “сфера”), вашталтше инфинитив мучаш-влак (мар. реагироватла•ш (-ем) ← рус. реагировать

“реагировать”), да т.м. Палемден кодыман: ончычсо руш кўсынлымаш-влак марий йылмылан чыла могырымат чот кельштаралтыныт гын, тыгай пале дене огыт палемдалт, мутлан: мар. пу•йто ~ рус. будто “as if”.: пералтыш вашталтын (мар. книга• ← рус. кни•га “книга”), мут мучашысе гласный лектын возын (мар. сфер ← сфера”), инфинитив мучаш вашталтын (мар. реагироватла•ш (- ем) ← рус. реагировать)да т. м. Тўткышым ойырыза: ончычрак кўсынлымө шомак-влак марий орфографийлан чот кельштаралтше шомак-влак ты пале дене огыт ончыкталт, мутлан, мари пу•йто ~ руш будто «как будто».

- шанче: үлнө ончо.
- кўэмкылдыш: Ты пале подстатьян композиционный огыт значенийже улмо нерген ойла, вес семынже манаш гын, тудын значенийже элементше гыч вигак ок кой.

Тидын деч посна палемдыман: англичан кусарымаш ойыртемаптын кучылталтеш гын, да шомак англичан йылмын американ ден британ вариантлаштыже ойыртемаптеш гын, кок ойыртемапжат палемдалт кодеш, мутлан:

тўс: {noun} 1. color (A.E.), colour (B.E.) [...]

Американ да британ вариантлаште икмыняр ойыртемаптеш шомак кучылталтеш гын, тыгай палемдымаш-влак кучылталтыт:

ўя•ндыш: {noun} 1. fertilizer, fertiliser (B.E.ALT) [...]

Тыште, “fertiliser удобрение” англичан йылмын британ вариантшылан келшен толеш, но американ вариантыште ок кучылталт. “Fertilizer” возымаш англичан йылмын британ ден американ вариантше-влак лаланат келшен толеш.

Икмыняр вариант географийлан кўра ўло гын – пуалтеш, кок возымашыжат чынлан шотлалтыт гын, тиде тыге палемдалт кодеш:

ани•с: {noun} {botany} 1. anise, anis (ALT) [...]

Подстатья ден пример-влак англичан йылмын американ вариантышкыже веле кусаралтыт.

Вид значений

Лексеме шўко значениян ўлеш гын, кушто лиеш да келшен толеш гын, тудын посна значенийже-влак пример-влак дене пуалтыт.

Шанче определений

Кушто лиеш, тушто мўтерыште кушкыл ден янлык лўм-влакын шанче лўмышт пуалтыт. Тидын годым тўнямбалне чыла справочниклаште кучылталтше биномиальный номенклатур кучылталтеш (“Homo Sapiens”). Кушто лиеш, тушто географий лўмлан географий координат пуалтеш.

Предложений пример-влак, подстатья-влак

Лиеш гын, моло подстатья-влакланат пример-влак пуалтыт. Нунын цельышт – кычалме шомакын кучылталтме ойыртежым ончыкташ. Посна тӱткышым чоңалтмашлан ойырымо, могай грамматический формо (мутлан, почеш мутан деч дательный падеж, винительный падеж), могай ешартыш пале-влак вашлиялтыт. Чыла пример-влак “◇” пале дене тӱналыт, чыла моло пример-влак - “◆” пале дене .

Муткылдыш, кӱэмой-влак

Муткылдыш-влак словарный статья-влакыште йошкар тӱс дене палемдалтыт. Уло гын, англичан йылмыште эквивалент-влак пуалтыт. Уке гын, муткылдышын значенийже буквальне кусаралтеш. Буквальный кусарымаш, кунам тудым умыла шок лий, ок пуалт.

Определений семын кучылтмаш

Англичан йылмыште гаяк, марий йылмыште ик лӱм мут весе ончылан пале мут семын кучылталт кертеш (мутлан, “kitchen table”, “soup spoon”). Тыгай пример-влак кучылталтмаш тыште ончалтыт.

Копулятивный составной глагол

Движенийым ончыктышо глагол марий йылмыште чӱчкыдын копулятивный составной глаголым ышташ полша, кушто ик глаголжо деепричастий форман, а кокымшо глаголжо лица форман глагол лиеш. Деепричастий действиин кузе лиймыжым ончыкта, а кокымшо глаголжо направленийым ончыкта. Мутлан, “чонештен эрташ” буквальне тыге кусараш лиеш “flying pass”, но семантикыж дене “to fly by, to fly through, to fly past” манмым ончыкта. Тыште тыгай конструкцийыште кучылталтше тӱн глагол-влакым пумымо – глаголан мужыр-влак, кушто тӱн шомак икымше лиеш, деепричастийын вержым налын шога. Глаголан мужыр-влак “/” символ дене ончыкталтеш, направлений нерген состоянийым ончыктышо глагол палдара, кажне посна конструкцийлан пример пуалтеш.

Видовой значениян составной глагол

Тыгаяк синтаксический пример копулятивный значениян составной глаголым ышташ полша. Тыштыже, деепричастий тӱн семантический значенийым ончыкта, лица дене вашталтше глагол мужырлан вид значенийым гына ешарен ончыкта. “йӱратен шындаш” мужырым буквальне “loving place” кусараш лиеш, но сайрак кусарымашлан “to fall in love” шотлалтеш. Ойыртежалтше мужыр-влак тыгай пале дене палемдалт кодыт “//”, тыгак вид значеният палемдалт кодыт, пример-влак кажне посна мужырлан пуалтыт.

Кыл

Мутерыште словарный шомак-влак вашла кылдалт шогат. Тыгай кыл-влак палемдалт кодыт:

- “Ик мутвожан”: Тӱн шомак йодышышто тиде шомак гыч лийын (мутлан., кудло “sixty” from куд “six” and лу [2] “ten”).

- “Йылме яндарлык шомак”: Руш кўсынлымö шомак-влак кызытсе марий йылмыште шукыж годым икмыняр источниклаште корандалтыт. Тыгай кыл-влакым йылме активист-влак палемден кодат (мутлан, музей “museum” → тоштер “museum”).
- “Стиль”: Кунам тўн шомак южо источниклаште подстандарт семын ончалтеш (диалект, кутырымо йылме гыч, да т.м.), литератур йылмыште кучылталтше вариант ончыкталтеш (мутлан, попой “good” (йочан йылмыштыже) → поро “good” (литератур йылмыште)).
- “Кызытсе”: 2011 ийыште лекше орфографий реформо руш кўсынлымö шомак-влак деч йөршын коранын огыл, тудо руш кўсынлымö шомак-влакысе суффикс-влакым йөршеш коранден, кудыжо марий йылмыште нимомат огыт ончыкто. Мутлан, руш пале мут кедровый “cedar” шомак «кедр» “cedar” да пале мутын –ов суффиксше да – ий мут мучашыж гыч шога -овый. Марий йылмыште лўм мут опрделений семын кучылталт кертеш, садлан тиде суффикс марий у орфорграфийыште шке кўлешлыкшым йомдарен, ты амал денак суффиксдыме лўм мут кучылталтеш. Тидланак көра мемнан мутерна кызыт кучылталтдыме руш кўсынлымö шомак-влакым пуртен, но тидын годымак кызыт кучылталтше шомак-влакым палемден кода.

Кутырымо ойырте

forvo.com веб-сайтыште тўнямбалне улшо шўдö йылмыла гыч пример уло. 2014 ийлан тушто 50.000 марий аудио пример уло. Ты полдышым темдалын, те forvo.com-ышто аудио записьым тўн шомак-влаклан муын кертыда, кудыжым марий йылме дене шочмо йылме семын кутырышо-влак ойлат.

Мöнгешла кыл

Мемнан веб-сайтнан мöнгешла кыл функцийже уло, кудыжо тыланда мемнан материална дене пашам ыштымыда годым кеч-могай мумо йонгылыш да ситыдымашлык нерген палдараш полша. Ме уло ўнарнам ты мöнгешла кыл полшымо дене тендан темлымашдам ончен лекташ да йонгылышнам тöрлаш пыштена, тидым те лышташ мучашыште муын кертыда. Те электрон почтыдам пуэда да комментарийдам кодеда гын, те мемнан деч раш вашмутым налыда, да ончалын кертыда: күзе ме тендан кангашдам шотыш налынна.

Кумдан палыме марий йылме дене эксперт-влак мемнан дене кылдалт кертыт, тыгакак парольым налын кертыт, кудыжо нунылан комментарийышт почеш ончыкыжым пашам ышташ полша. Но, кеч-могай пайдаланыше мöнгешла кыл дене пароль деч поснат пайдаланен кертеш.

Комментарийым пуымыда годым тыгай принцип-влакым шотыш налза:

- Шарнен код: мемнан мутерна чыла пуртымо принциплан энерта. Идеологий амаллан көра южо мутшым мутер гыч корандыме огыл. Южо умылымаш-влакым вес семын каласаш альтернативе йөн-влакым, тыгакак руш шомак-влакым у шомак-влак дене кылдаш ямде улына, кудыжо кўсынлымаш деч коранаш полша, но ме мутерна дене пайдаланымашым ынена волто, садлан перспективе принциплан энертена. Мемнан мутерна, эн ондак описательный сынан улеш.

- Те марий йылме дене шочмо йылме семын кутырышо улыда гын, шарнен кодса: мемнан мутерна литератур йылмылан энгерта, кудыж дене шуко диалект да социолингвистике тўшка пайдалана. Тыланда шомак але конструкций палыме огыл гын, шарнен кодса: тиде марий йылмылан келшыше вашталтмаш огыл.
- Мыланна раш да шотан темлымашым пуза. Палемден кодыза : мо тыланда йонгылышла чучеш, мом ме ыштен кертына, можыч чумыр налмаште мутерым сайрак ышташ лиеш ыле.
- Лиеш гын, йодмашланда кылверым кондыза. Иктаж-могай йомшо вид значенийым муыда гын, мыланна шижтарыза, кушто те кычалме шомакдам ужында. Марий йылме шочмо йылмыда гын, иллюстраций шотеш пример-влакым кондыза.

Тендан комментарийда нине йодмашлан келшен огыт тол гын, тыланда тидын нерген шижтарыше серыш толеш, тушто тендан деч тиде йодмашлан келыштараш йодыт.

Йодмашым тыгай йылме-влак дене возаш лиеш: англичан, немич, марий, руш, финн, венгр, эстон. Ме англичанла але марла вашештена.

Тўн код

Тиде мутер Creative Commons лицензий дене лектын. Универсальныйн кучылт кертмаш амал дене ме тўн кодым мемнан мутернан программный обеспеченийжылан да мутерын данный базыжлан xml форматыште <http://source.mari-language.com> – што луктынна.

Тауштымаш

Тау мутым Тўрку университет гыч коллегына-влаклан ойлена: Сирка Саариненлан, Йорма Луутоненлан да Арто Мойсиолан. Шке пашаштын цифровой копийыштым пайдаланаш йўным ыштыме дене пырля, нуно мемнан пашаланна тўналтышым пыштеныт, кудыжлан кўра ме проектна дене пашам ыштен кертынна.

Тауштена Йылмым, литературым да историйым научно шымлыше марий институтлан мутерым чарак деч посна пайдалнен кертме йўнышкў лукташ полшымыштан. Источникышт-влакын цифровой копийыштым калык пайдален кертмашке лукмышт мемнан пашаланна кугу надырым пыштен. Серафима Сибатровам поснак палемден кодыман, тудо мыланна мотко чот полшен. Ме тыгакак Эрик Юзыкайнын, Андрей Чемышевын да Михаил Пироговын лўмыштым ончыктен кодышаш улына, нуно цифровой источник-влакым чумырымаште моткоч кугун полшеныт.

Василий Николаев, Лаура Брэдли и Татьяна Ефремова рекламе йодыш-влак дене мыланна чот полшеныт. Моткоч кугу тау нунылан.

Австрий шанче фондын финансирований шотышто пунчалже тыгакак тауштымывым сўлен налын. Ме тыгакак тау мутым мемнан йолташна-влаклан, коллегына-влаклан да ешланна проект дене ўшандарыше йодмашым ямдылыме годым полшымыштан ойлынена: Йоханна

Лааксолан, Беата Вагнер-Неджилян, Наталья Глуховалан, Ангелика Парфусслан, Элейн Брэдлилан.

Тау Вена университетын чапле администрацийжылан: Ута Фричер, Бригитта Моравек, Биргит Мноциль, Ева Шрэммель, кудышт мыланна шуко гана полшен шогеныт.

Источник-влак

Ты мутер 2011 ийыште лекше орфографий мутерым кучылтеш:

Иванов, И.Г. et al. 2011: *Марий орфографий мутер*, МарНИИЯЛИ, Yoshkar-Ola.

Тыгакак тыгай марий йылме дене лексический источник-влак кучылталтыныт, нунышт 2011 ийыште лекше орфографий мутерлан келыштаралтыныт:

Kuznesova, M. 2003: *Mari-magyar szótár*, Savaria University Press, Szombathely.

Luutonen, J.; Saarinen, S.; Moisio, A. et al. 2007: *Electronic Word Lists: Mari, Mordvin, Udmurt*, Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.

Moisio, A. 1992: *Marilais-suomalainen sanakirja*, Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku, Turku.

Moisio, A.; Galkin, I.; Vasiljev, V. 1995: *Suomalais-marilainen sanakirja*, Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku, Turku.

Pusztay, J.; Ivanov, I. 2005: *Словарь лингвистических терминов марийского языка*, Bibliotheca Ceremissica, Szombathely.

Pusztay, J.; Kuznetsova, M. 2008: *Словарь цветообозначающих слов современного марийского языка*, Bibliotheca Ceremissica, Szombathely.

Андрианова, Е.М. 2011: *Словарь терминов по математике на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.

Балдаев, Х.Ф. 1992: *Марийско-русский словарь биологических терминов*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.

Балдаев, Х.Ф. 2012: *Марийско-русский словарь биологических терминов: издание 2-е дополненное*, Марийский государственный университет, Yoshkar-Ola.

Барцева, Л.И. 2011: *Словарь терминов по обществознанию на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.

Барцева, Л.; Андреева, М. 2000: *Марий йылмыште понго лум-влак*, in: *Ончыко 3/2000*, Yoshkar-Ola.

Васильев, В.М.; Учаев, З.В. 2003: *Марийско-русский словарь*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.

Гаврилова, В.Г. 2011: *Словарь химических терминов на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.

Гаврилова, В.Г. 2011: *Словарь физических терминов на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.

- Галкин, И.С. et al. 1990–2005: *Словарь марийского языка*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.
- Грачева, Ф.Т. 1989: *Марий фразеологий мутер*, Марий книга издательство, Yoshkar-Ola.
- Ермаков, А.А. 1991: *Кушкыл, янлык, кайык...*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.
- Иванов, И.Г. 2001: *Мутвундынам пойдарена*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.
- Иванов, И.Г. 2007: *Пособие по делопроизводству на марийском языке*, Министерство культуры, печати и по делам национальностей РМЭ, Yoshkar-Ola.
- Иванов, И.Г. 2011: *Словарь лингвистических терминов на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.
- Иванов, И.Г. 2011: *Словарь терминов по истории на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.
- Кудрявцева, Р.А.; Рябинина М.В. 2011: *Словарь литературоведческих терминов на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.
- Лукоянова, Г. 1997: *Марий йылмыште кушкыл лјм-влак*, in: *Ончыко 11/1997*, Yoshkar-Ola.
- Малинина, С.А.; Якимова, Э.С. 2011: *Словарь терминов по географии на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.
- Нарбум, Е.Б.; Асылваев, А.А.; Васильев, В.М. et al. 1956: *Марийско-русский словарь*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.
- Сергеев О.А. 2004: *Марий анатомий мутер*, Издательство “Марево”, Yoshkar-Ola.
- Сергеев, О.А. 2011: *Словарь терминов по биологии на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.
- Чемышев, А.В.; Шабдарова, Л.Е.; Юзыкайн, Э.А. 2011: *Словарь терминов по информатике на марийском языке для общеобразовательных школ*, NH Collegium Fenno-Ugricum, Saransk.

Ссылке семын марий йылме дене тыгай источник-влак кучылталтыныт:

- Alhoniemi, A. 1985: *Marin kielioppi*, Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.
- Beke, Ö. 1997–2001: *Mari nyelvjárási szótár*, Bibliotheca Ceremissica, Szombathely.
- Moisio, A.; Saarinen, S. 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*, Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.

Paasonen, H.; Siro, P. 1948: *Ost-Tscheremissisches Wörterbuch*, Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.

Иванов, И. Г. 2000: *Кызытсе марий йылме. Фонетика*, Марий книга савыктыш, Yoshkar-Ola

Абрамова, А.А.; Галкин, И.С. 1992: *Марий орфографий мутер*, Марий книга издательство, Yoshkar-Ola.

Васильев, В.М.; Саваткова, А.А.; Учаев, З.В. 1991: *Марийско-русский словарь*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.

Саваткова А. А. 2008: *Словарь горномарийского языка*, Марий книга издательство, Yoshkar-Ola.

Китиков, А.Е. 1991: *Марий калыкмут мутер*, Марий книга издательство, Yoshkar-Ola.

Якимова, Э.С; Крылова, Г.С.; Зорина, З.Г 1990: *Марийский язык для всех I*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.

Якимова, Э.С; Крылова, Г.С.1991: *Марийский язык для всех II*, Марийское книжное издательство, Yoshkar-Ola.

Тыгай источник-влак мутерым чумырымо годым кумдан кучылтыныт:

ABBYY 2011: *ABBYY Lingvo x5 Electronic Dictionary*, ABBYY Software Ltd., Moscow.

Dawletschin, T.; Dawletschin, I; Tezcan, S. 1989: *Tatarisch-Deutsches Wörterbuch*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

Halász, E.; Földes, C., Uzonyi, P. et al. 1998: *Magyar-német nagyszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

LEO GmbH 2006–2013: *Link Everything Online*, <http://www.leo.org/>, Sauerlach.

Hurme, R. et al. 2003: *Suomi-englanti-suomi sanakirja*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

Katara, P.; Schellbach-Kopra, I. 1997: *Suomi-saksa suursanakirja*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

Messinger, H. et al. 1995: *„Der kleine Muret-Sanders“ – Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Englisch*, Langenscheidt, Berlin.

Ország, L., Futász, D., Kövecses, Z. et al. 1998: *Magyar-angol nagyszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Stein, J. et al. 1973: *The Random House College Dictionary*, Random House, New York.

Wheeler, M. et al. 2007: *Oxford Russian Dictionary*, Oxford University Press, Oxford.

Асылгараев, Ш.Н. et al. 2007: *Татарско-русский словарь*, Институт языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова, Kazan.

Лубенская, С.И. 1997: *Русско-английский фразеологический словарь*, Языки славянской культуры, Moscow.

Скворцов, М.И. et al 1982: *Чăвашла-вырăсла словарь*, «Русский язык» издательство, Moscow.

Шомак да словарный мут-влак нине источник-влакыште вашлиялтдыме мемнан марий соавторнан да соредакторнан, Элина Гусеван, шекланымыз гыч улыт.

Лицензий

Тиде мутер **Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 лицензий** дене лектеш.

Те яра кертыда:

- **пайдаланаш** — ты изданийым возен налаш, шараш да вес енлан пуаш
- **вашталташ (тыгаяк пашам ышташ)** — ты пашам шкендан күлеш сомылланда келыштараш

Тыгай йодмашым шуктымеке:

- **Атрибуций** — Те пашан шке лумжым да авторжым лицензий семын ончыктышаш улыда (но автор-влакын тендан дене иктаж-могай кылым кучымышт ончыкталташ огыл).
- **Йоным аралымаш (Share Alike)** — Те иктаж-мом вашталтеда, вестүрлемдеда але ты пашам тунлан налыда гын, лектышыжым те пашасе гай але келшыше лицензий дене гына шаркален кертыда.

Да тидын годым умылен:

Шōрымаш — Права оза кона гын, күшнō ончыктымо кеч-могай йон чаралт кертеш.

Калыкын поянлыкше — Ты произведений але тудын кеч-могай ужашыже тōртык почеш калыкын поянлыкшылан шотлалтеш гын, ты лицензий нигузеат тудын статусшым огеш иземде.

Моло правда — Ты лицензий нимогай могыр гычынат тыгай правдам ок тўкō:

- Те **эрыкан улыда шараш (fair dealing)**, але шкыланда парымым кычалде (fair use), моло тўрлō вашлиялтше исключений-влакым але автор-влакын праваштым пудыртыде кучылташ;
- Авторын **личный имущественный огыл праважым**;
- Паша дене кузе пайдаланымылан кōра моло-влакын правашт логалалт кертыт, мутлан, **калык ончылан кучылтмо годым** але шолып.

Палдарымаш — Вес енлан уэш кучылташ але шарашлан те пашан лицензий йодмашыж дене палдарышаш улыда. Эн сай йон – тиде веб-лышташлан кылверым пуаш.

